

ISLÁMSKÝ RADIKALISMUS A JEHO NÁSILNÉ PROJEVY V KONTEXTU BALKÁNSKÉHO REGIONU

ISLAMIC RADICALISM AND ITS VIOLENT EXHIBITION IN THE CONTEXT OF BALKAN REGION

Richard Stojar^a

Abstrakt

Text se zabývá vývojem a projevy radikálních islámských proudů v kontextu balkánského regionu. Pozornost je zde věnována i historickému vývoji tzv. balkánského či evropského islámu, který byl značně odlišný od vývoje v ostatním islámském světě a který determinuje do současnosti postoje tamní muslimské populace ve vztahu k evropskému sekularismu či koexistenci různých náboženských skupin v evropském prostoru. Text se snaží přinést přehled nejvýznamnějších násilných projevů, které jsou s islámskými radikály spojovány v horizontu posledních dvou dekad i zhodnotit jejich možný rizikový potenciál do budoucna.

Abstract

The text deals with the development and display of radical Islamic streams in the context of Balkan region. It focuses on the historical development of the Balkan or European Islam which was completely different from the development in the rest of the Islam world and which is determining for the current position of contemporary Muslim population towards the European secularism or co-existence of different religious groups. The text summarizes the most important violent events which were tied with the Islamic radicals in the last decades and assess the risk potential for the future.

Poděkování

Text byl zpracován v rámci řešení výzkumného projektu Univerzity obrany s názvem *DZRO Strategické alternativy (STRATAL) 2016-2020*.

Klíčová slova

Islám; radikalismus; Balkán; terorismus; džihád.

Keywords

Islam; Radicalism; Balkan; Terrorism; Jihad.

---

^a Centre for Security and Military Strategic Studies, University of Defence, Brno, Czech Republic.
E-mail: richard.stojar@unob.cz.

ÚVOD

Islámský radikalismus a jeho násilné projevy představují v současné době jeden z nejvíce sledovaných fenoménů týkajících se bezpečnosti, a to nejen v blízkovýchodním či v evropském kontextu.¹ Pozornost se přitom celkem přirozeně soustředí zejména na problematiku spojenou s existencí konfliktní entity tzv. *Islámského státu* (IS), teroristické útoky realizované radikálními islamisty v západní Evropě, participaci občanů EU v řadách džihádistů a teroristů. Eventuálně jsou artikulovány možné hrozby a rizika spojená s aktuální migrační krizí a možnostmi infiltrace evropského prostoru ze strany islamistických skupin, ale i samotného faktu kontinuálního nárůstu evropské populace neevropského původu, hlásící se k některé z forem islámu a její možné radikalizace. Tyto diskutované a medializované problémy poněkud opomíjejí existenci autochtonní evropské muslimské komunity, která sice prošla odlišným vývojem než ostatní islámský svět, přesto však nelze mluvit o její izolovanosti či nulovém konfliktním potenciálu ve vztahu k nemuslimskému okolí či soudobému pojetí sekulárního evropského státu a společnosti. V balkánských zemích žije v současnosti více než osm miliónů muslimů, tj. téměř třináct procent tamní populace, přičemž ve dvou státech představují většinovou populaci, v dalších dvou pak státotvornou národnost. Balkánští muslimové jsou ve srovnání se svými souvěrci z ostatního islámského světa obvykle považováni za religiózně umírněné, případně přímo sekulární či hodnotově indiferentní formální příslušníky své náboženské obce, což je do jisté míry odrazem specifického historického vývoje tohoto regionu, ale často i ne zcela přesných představ o zdejší realitě, neboť v uplynulých dekádách i zde rezonovaly názory ne zcela slučitelné s hodnotami západního civilizačního okruhu. Islamistický radikalismus zde představuje sice pouze okrajový fenomén, autochtonnost etnických skupin a z ní plynoucí integrovanost či kulturní kompatibilita s evropským prostředím zde nevytváří rizikový faktor v takové míře, jaké tomu je u některých západoevropských muslimských diaspor, násilné projevy zde však jsou rovněž dlouhodobě přítomny. Z hlediska diskutovaných bezpečnostních hrozeb, které jsou s radikálními islámskými směry spojovány, je možné konstatovat, že balkánský region je cílovým i zdrojovým prostorem islámského radikalismu a jeho násilných projevů, byť intenzita ozbrojeného násilí je z perspektivy posledních tří dekád velmi proměnlivá a závislá i na faktorech u kterých absentuje přímá spojitost s islámským radikalismem. V samotném balkánském prostoru jsou velmi významné rozdíly i z hlediska jeho jednotlivých regionů, a nejrizikovější oblast z tohoto pohledu představuje západní Balkán, především Bosna a Hercegovina a albánský etnický prostor s dominující muslimskou religiozitou, zatímco balkánské členské státy EU jsou i přes své relativně početné muslimské komunity s fenoménem násilného islámského radikalismu konfrontovány jen ve velmi omezené míře, srovnatelné např. se státy Visegrádské čtyřky. Následující text se pokusí popsat důvody, proč k takovémuto vývoji dochází a podat přehled hlavních násilných či rizikových aktivit.

---

¹ Zde použité pojetí islámského radikalismu vedoucího k násilným projevům vychází z konceptualizace zpracované M. Marešem, viz MAREŠ, Miroslav. *Terorismus v ČR*. Brno: Centrum strategických studií, 2005, ISBN 80-903333-8-9.

HISTORICKÉ DETERMINANTY BALKÁNSKÉHO POJETÍ ISLÁMU A ISLÁMSKÉHO RADIKALISMU

Z historického hlediska představují autochtonní balkánští muslimové nejstarší kontinuálně existující islámskou populaci na evropském kontinentu, která se zde etablovala výrazněji již od poloviny 15. století, tedy prakticky ve stejné době, kdy úspěšná *reconquista* na Pyrenejském poloostrově uzavírala existenci tamní muslimské komunity, které patřilo prvenství v islámském pronikání do evropského prostoru. Již tento fakt výrazně odlišuje balkánské muslimy od jejich souvěrců ze západní Evropy, kteří jsou z naprosté většiny imigranty z neevropského prostředí či jejich potomky, a jejichž přítomnost je zde relativně nedávného data. Na rozdíl od západoevropského prostředí balkánští muslimové ve svých zemích představovali dominantní složku společnosti, nepodřízenou zásadní kulturní, etnické či mocenské nadřazenosti jinověrců a toto postavení si na mnoha místech udrželi prakticky až do přelomu 19. a 20. století. Samotná islamizace balkánského prostoru spojená s mocenským pronikáním Osmanské říše představuje dodnes předmět historických a sociologických debat. Cílem osmanských dobyvatelů zde nebyla náboženská homogenizace, ale vytvoření a udržení náboženské bariéry jakožto bariéry sociální a politické.² Do té doby dominantní křesťanství sice ztratilo svou výsostnou pozici, patřilo však mezi uznávané náboženství a požívalo jistou míru tolerance a ochrany. Islamizace autochtonní populace zde většinou neprobíhala násilnou formou, ale patrně připomínala proces onoho Houellebecqova *podvolení*. Individuální konvertité i celé etnické či klanové skupiny mohli přijetím islámu dosáhnout zvýšení svého společenského statusu i výrazné participace na moci. Oproti arabskému i obecně širšímu islámskému světu chybí v narativech balkánských muslimů prvek ponížení z koloniální éry či reminiscence na křížové výpravy spojované dnes se zahraničními intervencemi euroatlantických mocností. Mocenský úpadek a rozpad Osmanské říše, resp. její postupné zatlačování z evropského kontinentu přinesl pro většinu muslimské populace ztrátu dosavadního privilegovaného postavení a pocit frustrace, nicméně v reakci na tento vývoj zde ústřední roli začaly sehrávat nacionální programy a nikoliv náboženská radikalizace. K větší sekularizaci muslimské společnosti přispěl rovněž vývoj v nástupnickém subjektu Osmanské říše, Atatürkově Turecké republice. Osmanský, potažmo turecký prostor byl pro balkánský islám tradičním duchovním centrem a pro tamní politické elity vzorem i mocenskou záštitou, pomineme-li občas konfliktní vztah determinovaný linií centrum - periférie. Všechny balkánské státy s významnou muslimskou populací také ve druhé polovině 20. století po dobu více než čtyř dekád absolvovaly zkušenost s represivními marxistickými režimy, které přispěly k sekularizaci společnosti a izolovaly do značné míry zdejší muslimy od vývoje v islámském světě. Třebaže byla v těchto režimech (s výjimkou extrémního případu Albánie Envera Hoxhy) oficiálně garantována svoboda náboženského vyznání, s většími či menšími rozdíly v případě jednotlivých států docházelo k procesu, který měl za cíl vliv všech náboženství oslabit a perspektivně zcela eliminovat či degradovat na spíše folklórní záležitost. V případě islámských komunit došlo ke znárodnění majetku náboženských obcí a zrušení většiny náboženských škol. Balkánská verze islámu navíc vycházela především z tradice a řada islámských předpisů a svátků tak byla dodržována pravděpodobně spíše s ohledem na skutečnost, že tak po staletí činili předkové než

² BIEBER, Florian. Muslim Identity in the Balkan Before the Establishment of Nation States. Nationalities Papers, Vol. 28, No. 1, s. 14.

z vlastní intenzivně prožívané víry, a představovala do značné míry jednu z forem kulturní a skupinové identity. Jedním z následků poválečného období, tj. období rozsáhlé modernizace, urbanizace, mobility i zvýšení životní úrovně, byla výrazná eroze tohoto tradičního přístupu.³ Tento proces postupné sekularizace společnosti ovšem neprobíhal v jednotlivých balkánských státech stejně rychle, stejně jako na něj nebyla identická reakce islámských náboženských autorit, intelektuálů a veřejnosti. V Bulharsku a Albánii došlo k naprosté izolaci muslimských komunit od islámského světa po nástupu marxistických režimů, která přetrvávala až do jejich zániku na počátku 90. let, přičemž v Albánii byl výše zmíněný proces umocněn bezprecedentní agresivní ateizací celé společnosti, v bulharském případě tvrdou asimilační kampaní zaměřenou na tureckou a muslimskou populaci z let 1984-1989. Izolace jugoslávské muslimské komunity byla oproti tomu relativně krátkodobá, a nadto omezena jen na první dekádu Titova represivního režimu. Složitá národnostní otázka, která se částečně překrývala s religiozitou jednotlivých etnik, a výrazná jugoslávská angažovanost v Hnutí nezúčastněných zemí vedla záhy k poměrně tolerantnímu přístupu a od počátku šedesátých let docházelo k intenzivnějším stykům a vysílání studentů na islámské univerzity, primárně v arabském světě. V 70. letech byly vazby na arabský svět prohloubeny materiální a finanční pomocí, která umožnila budování nových islámských škol v samotné Jugoslávii (SFRJ) v takovém rozsahu, že se marxistické režimní autority začaly této externí podpoře bránit, obávající se potenciálního ideologického či politického vlivu zahraničních donorů na místní muslimskou populaci.⁴ Tyto nové vazby na arabský svět a tamní pojetí islámu do značné míry nahradily někdejší silné vazby na turecký kulturní okruh i dosavadní tradiční pojetí islámu a odrazily se i v prvních pokusech zastavit probíhající sekularizaci muslimské populace a dosáhnout její reislamizace. Zde se již bylo možné setkat i s prvními projevy náboženského radikalismu, byť prostého násilných projevů, a to zejména v řadách tzv. islámského disentu. Islámský disent kontinuálně působil po celou dobu existence jugoslávského marxistického režimu, větší pozornost si získal až díky uvolnění poměrů na konci 60. let a aktivitám Aliji Izetbegoviće a jeho okruhu v Bosně a Hercegovině (BaH). Islámský disent se od jiných opozičních proudů vyskytujících se ve východoevropských režimech lišil jednoznačným důrazem na náboženskou svobodu, chápanou především jako posílení islámské religiozity, a ideály demokracie či obhajobu lidských práv mimo náboženskou oblast téměř ignoroval. Jedním z jeho výrazných rysů bylo i silné směřování k islámskému civilizačnímu okruhu a panislamismu. Izetbegović v této době sepsal proslulý traktát *Islámská deklarace*, v němž vybízel k revitalizaci islámské religiozity a budoucnost muslimských komunit viděl ve státě založeném na principech sunnitského pojetí islámu, přičemž jako vhodný model uváděl tehdejší Islámskou republiku Pákistán. Ačkoliv v textu nebyla BaH ani jugoslávská federace explicitně zmíněna, spis se stal po letech jedním ze stěžejních bodů v soudním procesu s Izetbegovićem a skupinou bosenských muslimských intelektuálů v roce 1983. Na přelomu 70. a 80. let 20. století se totiž vztahy mezi režimem a muslimskou komunitou postupně zhoršovaly, což bylo jedním z důsledků propukající vnitřní krize jugoslávské federace i vývoje ve světě.

³ ČECH, Lubomír. *Islam - fakty a súvislosti*. Liptovský Mikuláš: AOS 2008, s. 96. ISBN: 978-80-8040-352-2.

⁴ MACHÁČEK, Štěpán. „Redefinice ‚balkánského islámu‘? Původní evropští muslimové a islámský svět.“ In *Panoráma mapping security discourse 2007-2008*. Bratislava: CENAA 2008, s. 289. ISBN: 978-80-970041-0-1.

Islámská revoluce v Iránu měla odezvu i v BaH a mocenské orgány, podezírající každé nekontrolované hnutí, přistoupily k propagandistické akci vůči „*fundamentalistickým tendencím*“⁵. Zmíněný proces z roku 1983 označil deklaraci za fundamentalistický islamistický dokument a obvinil islámské disidenty z plánů na rozbití federace a vytvoření panislámské entity na teritoriu BaH a Kosova. Izetbegović se sice bránil tvrzením, že text má výlučně duchovní charakter, byl však odsouzen k čtrnácti letům odnětí svobody.⁶ Do dnešní doby je text deklarace předmětem debat v otázce, do jaké míry jej lze chápat jako produkt umírněného pojetí islámu, či naopak náboženského radikalismu. Během války v BaH byla deklarace propagandisticky využívána a interpretována jako islamistická srbskou stranou, naopak bosňáčtí představitelé či jejich zahraniční sympatizanti tento výklad odmítali jako neopodstatněný. Ovšem deklarace sama je primárně politickým programem, nikoliv duchovním textem a s jejím celkovým vyzněním se mohou bez větších výhrad ztotožnit patrně i velmi radikální islamisté. Izetbegović zde vycházel z premisy, že skutečně plnohodnotný život mohou muslimové prožívat pouze v islámském státě, a byť připouští i možnost soužití odlišných komunit ve státě, v němž je muslimská populace minoritou, podmiňuje její lojalitu k takovéto entitě respektováním islámských hodnot, jejichž pojetí (jak z dalšího textu vyplývá) může být velmi široké a může zahrnovat i otázky zahraniční politiky státu apod.⁷ V době rozpadu SFRJ se Izetbegović prosadil na úkor sekulárnějších představitelů jako vedoucí osobnost Strany demokratické akce (SDA), která zastupovala zájmy bosňácké muslimské komunity. Ačkoliv se o tom v oficiálních dokumentech SDA nikde nepsalo, na volebních a politických shromáždění strany se často hovořilo i o tom, že vzhledem k rychlému populačnímu nárůstu dosáhnou Muslimové v BaH během několika let nadpoloviční většiny a na tomto základě budou požadovat status politicky dominantního národa. Vzhledem ke složité národnostní otázce v BaH, založené na konsensuálním přístupu tří teritoriálně ne zcela vymezených etnik, ohrožovala tato artikulovaná vize dosavadní principy vnitřní stability této federální jednotky.⁸ Zdůrazňování vyšší natality muslimské populace v evropském prostředí a důsledky, které z toho mohou vyplynout pro demografickou skladbu obyvatelstva a s ní spojený eventuální rostoucí, až dominantní vliv muslimů, je jev dodnes poměrně frekventovaný i u islamistických představitelů v západní Evropě. V případě BaH vnímali v této době vysokou natalitu Bosňáků jako bezpečnostní hrozbu i představitelé bosenských Srbů a Chorvatů, resp. je takto na úrovni současné bosňácko-chorvatské federace v BaH chorvatskou stranou senzitivně vnímána dodnes. Během konfliktu v BaH se sekuritizace bosňácké natality často objevovala i v propagandistické rovině, např. gen. Mladić ji označil za hlavní hrozbu pro bosenské Srby a příčinu konfliktu: „*Muslimské ženy jsou stroje na reprodukci, (...) a tak je logické, že muslimové usilují o zvětšení svého území pro své děti.*“⁹ Prvky islámského radikalismu byly v programu SDA či bosňáckého politického hnutí obecně pouze velmi okrajovým elementem, přesto sehrály ve své době negativní roli a přispěly ke konfliktnímu řešení bosenské otázky v době rozpadu SFRJ.

⁵ PIRJEVEC, Jože. *Jugoslávie 1918-1992*. Praha: Argo 2000, s. 430. ISBN: 80-7203-277-1.

⁶ Ibid 431.

⁷ IZETBEGOVIĆ, Alija. *Islamska deklaracija*. Sarajevo 1990, s. 39.

⁸ ŠESTÁK, Miroslav. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Lidové noviny 1998, s. 628. ISBN: 80-7106-266-9.

⁹ STOJAROVÁ, Věra. *Současné bezpečnostní hrozby západního Balkánu*. Brno: CDK 2007, s. 136. ISBN: 978-80-7325-134-5.

Samotná osobnost protagonisty islámského disentu Aliji Izetbegoviće, jeho působení a politický odkaz je kontroverzně pojmána i v řadách bosňácké komunity do dnešních dnů.¹⁰

EXTERNÍ VLIVY A IMPORT RADIKÁLNÍHO POJETÍ ISLÁMU

Do té doby bezprecedentní import radikálně islamistických proudů na Balkán nastal po vypuknutí války v Bosně a Hercegovině v roce 1992. Bosenský konflikt získal v islámském světě širokou mediální pozornost a byl zde často prezentován jako novodobé křížácké tažení mající za cíl vyhlazení evropských muslimů. Tuto atraktivní interpretaci prezentovali svým muslimským partnerům i samotní vedoucí představitelé bosňácké strany konfliktu, zatímco pro západoevropské a americké publikum byla prezentována podstatně odlišná verze obrany multietnického a multikulturního bosenského státu čelícího sousedním nacionalistickým ambicím. Jako velmi užitečné se v této souvislosti ukázaly kontakty někdejšího islámského disentu, a i díky nim začala do BaH proudit materiální i finanční pomoc z islámského světa, na níž však participovaly i velmi radikální elementy. Nejviditelnějším, byť ne nejvýznamnějším, projevem této pomoci se stali zahraniční dobrovolníci a džihádisté, kteří v rámci bosňácké armády (ArBiH) vytvořili samostatnou jednotku *El Mudžahid*, a do jejichž řad vstupovali i místní muslimové, jimž imponovalo radikální pojetí víry i bojový duch této formace. Počty zahraničních mudžahidů, kteří do BaH v letech 1992-1995 dorazili, jsou předmětem sporů a velmi rozdílných odhadů, což je mj. způsobeno i tím, že řada bojovníků používala několik jmen. Relativně spolehlivě bylo identifikováno na 400 fyzických osob, některé zdroje ovšem uvádí počty v rozmezí 1500 až 5000 osob.¹¹ Mudžahidé přicházeli převážně z afrických a asijských států, od Maroka po Malajsii, vyskytli se však i dobrovolníci západoevropského původu, a to v řádech několika desítek osob, primárně z Francie, Spojeného království, Rakouska a SRN. V řadě případů se jednalo i o veterány z Afghánistánu, někteří dobrovolníci přicházeli individuálně, jiní organizovaně. Ačkoliv naprostá většina bosenských a balkánských muslimů vyznává sunnitský směr islámu, nehrála tato skutečnost nijak zásadní roli a nebyla překážkou pro zapojení šíitských dobrovolníků či organizací. Již na podzim 1992 dorazili do BaH bojovníci z šíitského hnutí Hizballáh a výraznou roli začal sehrávat íránský vliv, který zde úspěšně konkuroval i vlivu saúdskoarabskému. Íránský faktor ve své době celosvětově zpopularizoval zejména S. Huntington, dle jehož zdrojů v BaH působili velmi aktivně i příslušníci Íránské revoluční gardy (až v počtu 400 osob), kteří se zde měli podílet na výcviku diverzních jednotek ArBiH.¹² Takovéto íránské působení nicméně jiné zdroje vylučují,

¹⁰ Za zmínku může stát např. názor pražského lékaře bosňáckého původu E. Jaganjace, který v prvních letech války působil jako chirurg Armády BaH v obléhaném Sarajevu, a patrně tak nelze mluvit o jeho zásadní indoktrinaci ze srbské či chorvatské strany. Na otázku, zda se nikdy nechtěl z ČR vrátit zpět do BaH odpovídá: „*Teď jsem tam cizinec. Alija Izetbegović byl muslimský vůdce, který vytvořil stát pro věřící muslimy. Ostatní - včetně mě a mé rodiny - nejsou vítáni.*“ Zachránce z Motola. *Magazín Pátek LN* č. 10 z 11. 3. 2016, s. 11.

¹¹ KOHLMANN, Evan. *Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network*. Oxford: Berg Publishing 2004, s.162

¹² HUNTINGTON, Samuel. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publisher 2001, s. 350, ISBN: 80-86182-49-5. Lze v této souvislosti zmínit Huntingtona i jako tvůrce teoretického konceptu islámu v podobě

uvádí ovšem velmi těsnou spolupráci bosňáckých a iránských zpravodajských služeb během válečného i poválečného období, kdy měli iránské operativci působit v řadě kulturních, vzdělávacích a humanitárních organizací.¹³ Přítomnost zahraničních islámských bojovníků na bosenském bojišti měla pro bosňáckou stranu i kontraproduktivní rozměr. Ohlas, který v evropském prostředí exotičtí válečníci vzbudili, poněkud narušoval tezi o tolerantním a multietnickém charakteru bosňácké vize bosenské společnosti a mudžahidé se stali vítaným argumentem pro srbskou propagandu.¹⁴ Dle daytonských mírových dohod měli všichni zahraniční bojovníci BaH opustit, řada z nich se zde však již natrvalo usadila díky bosenskému občanství, kterého nabyli sňatkem nebo válečnými zásluhami, přičemž již v roce 1993 bylo bosňáckou stranou přislíbeno občanství BaH všem zahraničním dobrovolníkům, kteří stráví v řadách jejich armády nejméně dva roky.¹⁵ Vliv zahraničních islámských organizací po ukončení konfliktu nebyl výrazněji oslaben, neboť se namísto vojenské podpory zaměřily na poválečnou obnovu země. Třebaže role islámských států a organizací nebyla během konfliktu v BaH ani při její poválečné obnově rozhodující a nemohla být srovnávána se západoevropskou či americkou angažovaností v regionu, posílila sympatie k islámskému světu a přispěla k určité reislamizaci bosňácké společnosti. Naopak, rozhodující euroatlantický přínos pro bosňáckou stranu zde byl podceňován a pokládán za nedostatečný, byť např. bilance amerického angažmá, jakou ve své době podával S. Huntington, byla až přespříliš kritická a teze, že USA zde přispěly ke „vzniku státu pod silným iránským vlivem“, neodpovídala ani v době nejužší bosňácko-iránské kooperace realitě.¹⁶ Pragmatismus bosňáckých politických elit se projevoval již během konfliktu a nebyl nijak oslaben ani po jeho skončení. Když v roce 1996 zasáhly americké jednotky IFOR vůči utajené výcvikové základně provozované iránskými instruktory, obhajoval tento zásah osobně A. Izetbegović. Íránce tehdy označil za velmi dobré přátele, jimž musí být BaH za mnohé vděčná, nicméně americké síly je třeba vnímat jako hlavní bezpečnostní záruku, neboť Írán je příliš daleko, zatímco nepřátelé Bosňáků příliš blízko a smysl pro realitu musí být v tomto případě nadřazen jakkoli vřelým sympatiím.¹⁷ V dalších letech se k moci v BaH dostaly proevropské politické elity, které již nevycházely z islámského disentu a byly daleko méně vstřícné k islámskému působení v zemi. Islámská religiozita rovněž ztratila mobilizační potenciál, který byl probuzen v letech válečného konfliktu, a radikální myšlenky se ve společnosti staly okrajovým jevem. Nedošlo ani k významnější radikalizaci či pomyslné *iráнизaci* nebo *saúdizaci*

konfliktní a nekompatibilní kultury, jehož teorie si získala i přes značnou kritiku z akademické sféry nemalou oblibu mezi politickými elitami i laickou veřejností.

¹³ OLUIĆ, Steven. „Radical Islam on Europe's Frontier -Bosnia & Herzegovina.“ In: *National Security and the Future* 1-2 (9) 2008, s. 40.

¹⁴ Zmínky o mudžahídech a jimi páchaných válečných zločinech nechybí ani dnes téměř v žádné srbské interpretaci bosenského konfliktu či srbském narativu tehdejších událostí. Výraznou stopu zanechali i v srbské umělecké tvorbě, např. oblíbený zpěvák Baja Mali Knindža obviňoval A. Izetbegoviće jako hlavního viníka války a přál mu ve svém nejprodávanějším albu vysokou mortalitu zahraničních komatantů ArBiH textem své populární písně: *Nemám tě rád, Alijo, protože jsi balija (pej. Bosňák), rozbil jsi o míru sen, at' ti nosí (řeka) Drina sto (mrtvých) mudžahedínů každý den.* In *Živjeće ovaj narod* 1993.

¹⁵ MACHÁČEK, ref. 3. s. 290.

¹⁶ HUNTINGTON, ref. s. 354.

¹⁷ MAYER, Nicolas. *Expressions identitaires et politiques de la religion musulmane en bosnie-Herzégovine.* Grenoble: Université de Grenoble 2013. s. 69.

bosňáckých muslimů, realitou se stal spíše ideový střet a omezený konkurenční boj mezi dominantním tradičním balkánským pojetím víry a importovanými směry.¹⁸ Prvky radikálního pojetí islámu s rizikovým potenciálem však již zůstaly v BaH trvale přítomny. Bezprostředně po ukončení války založili na podzim roku 1995 bývalí bosňáčtí spolubojovníci zahraničních mudžáhidů organizaci *Aktivní islámská mládež (Aktivna islámská omladina, AIO)*, která pořádala přednášky a kurzy šířící islámský radikalismus jak v BaH, tak i v bosňáckých diasporách v Evropě. Poté co bosenský konflikt ztratil na aktuálnosti, objevila se i snaha využít zkušeností zdejších militantů a některé teroristické islamistické organizace se zde pokoušely verbovat tzv. *bílé mudžáhidy*.¹⁹ Ve druhé polovině 90. let působila v BaH, (ale i v Albánii a Makedonii) řada mezinárodních islámských organizací financovaných většinou donátory z arabských států, pole jejich působnosti bylo poměrně rozsáhlé, společným cílem byla reislamizace tamních společenství a objevily se zde opět i radikální směry. Balkánské teritorium bylo primárním cílem působnosti, pro některé organizace se však stalo i základnou pro další pronikání do jiných evropských států. Aktivita těchto organizací byly závislé na postoji jednotlivých vlád i na měnící se bezpečnostní situaci ve světě. K první větší vlně represí došlo po útoku na americké ambasády v Nairobi a Dar es Salaamu v roce 1998, kdy americká administrativa mnohé z těchto organizací obvinila z podpory terorismu a požádala balkánské státy, aby neumožnily jejich působení v regionu.²⁰ Silný impuls k omezování rizikových islámských organizací pochopitelně přišel i s 11. zářím 2001, kdy byly některé zahraniční organizace vykázány, jiné místní se ocitly pod tlakem a zesíleným dohledem místních úřadů. Svou činnost tak po 2001 ukončila i bosňácká AIO, která se transformovala do několika dalších sdružení, které kontinuálně působí dodnes. Aktuálně označují bosenské úřady jako problematické aktivity 22 místních náboženských center a komunit, stojících mimo oficiální a státem podporované Islámské společenství v BaH, problém ovšem představují i internetové propagandistické kanály v bosňáckém jazyce, vůči kterým nemohou zdejší úřady nijak efektivně zasáhnout, neboť jsou umístěny na neevropských serverech.²¹ Import islámského radikalismu do balkánského prostředí ovšem nebyl pouze bosensko-hercegovským specifíkem a objevoval se ve všech státech či regionech s významnějším podílem muslimské populace. V albánském prostředí lze pozorovat pronikání radikálních forem islámu, jenž není charakteristický pro albánskou společnost a neodpovídá místním tradicím, již od pádu komunismu, kdy náboženské nadace z islámských států začaly masivně podporovat reislamizaci Albánie i okolních regionů. Řada těchto organizací přitom poskytovala finanční podporu i albánským ozbrojeným separatistům z Kosova a Makedonie, eventuálně umožňovala netransparentní přesuny financí prostřednictvím finančních ústavů, jako byla např. *Islamic Bank for Development* v Tiraně. Podobně čelila asertivnímu pronikání islámu a jeho radikálních směrů i Makedonie, dle zdrojů *American Foreign Policy Council* od 90. let řádově stovky makedonských občanů studovaly v islámských zemích, přičemž se zde tito Makedonci albánského i slovanského původu setkali, případně byli indoktrinováni, i s radikálními formami islámské religiozity. Velmi aktivní údajně měli být radikální islamisté z Pákistánu, kteří zabezpečovali vzdělávání makedonských

¹⁸ BOUGAREL, Xavier. The New Balkan Islam. ISIM Newsletter 6/00, s. 32.

¹⁹ OLUIC, ref. 12. s. 4.

²⁰ MACHÁČEK, ref. 3, s. 291.

²¹ Jedná se např. o Nashir Bosanski přinášející propagandu *Islámského státu*, od roku 2016 včetně proslulého magazínu Dabiq. Viz <https://vijestiummeta1.wordpress.com/tag/nasir-bosanski/>

muslimů ve svých pákistánských a afghánských náboženských školách a rodinám studentů poskytovali po dobu jejich studia i finanční podporu.²² Aktivity islámských nadací se v omezeném rozsahu vyskytovaly i v dalších státech jihovýchodní Evropy a ve spojitosti s tím byly zaznamenány i pokusy saúdských a pákistánských studentů a lektorů získávat islámské aktivisty v Rumunsku a Bulharsku. V případě Bulharska a islámu lze hovořit i o latentním napětí ve vztahu k minoritě etnických Turků, zde však konfliktní potenciál není určován religiozitou, ale etnickou příslušností. Bulharská turecká minorita se v posledních desetiletích orientovala na sekulární turecký stát a je otázkou, do jaké míry se probíhající posilování islámské identity Turecka může projevit na religiozní radikalizaci bulharských Turků. Hlavní dělicí linie je zde ale doposud stále dána etnickou příslušností a náboženská otázka je sekundární, podobně jako tomu bylo v případě Srbů a etnických Albánců v jugoslávském a srbském státě, byť vztahy obou etnik v bulharském případě nejsou takto negativně vyhoceny. Na druhé straně islámská víra představovala jeden z hlavních nástrojů rezistence proti asimilačním snahám bulharského komunistického režimu a po roce 1990 zde již za volnějších podmínek došlo logicky k náboženskému oživení islámských komunit. Tato regionální reislamizace dodnes představuje poměrně senzitivní otázku bulharsko-tureckých vztahů v rámci bulharského státu, státní autority tento proces pečlivě dozorovaly, takže import radikálních forem islámu zde nenacházel oproti BaH či Albánii vhodný prostor a několik zahraničních propagátorů radikálního pojetí islámu arabského původu bylo z Bulharska v průběhu uplynulých dvou desetiletí vyhoštěno záhy po tom, co započali se svou činností.²³ Specifickou kategorií v Bulharsku tvoří ještě bulharofonní muslimové, tzv. Pomáci, kteří byli v minulosti rovněž vystaveni silnému asimilačnímu tlaku spojenému s potlačováním islámské religiozity, která tvoří hlavní oporu pomacké identity. Pomacká minorita je sice relativně izolovaná a sociálně marginalizovaná, zároveň je ovšem konzervativní, orientuje se zejména na uchování kulturní svébytnosti spojené se zdejšími tradičními pojetím islámu a projevy islámského radikalismu zde mají dlouhodobě nepatrnou podporu.²⁴ V souvislosti s násilnými projevy lze nicméně zmínit, že z pomackého prostředí pocházel radikální islamista T. Radev-Milenov, bulharský občan spojovaný s mezinárodním terorismem a přípravou teroristických útoků v Madridu v roce 2004.²⁵ Ačkoliv se občas objevují zmínky o pronikání radikálních islamistických elementů do bulharského prostředí, v souvislosti s kauzou Radeva-Milanova se např. spekulovalo i se zvýšeným zájmem radikálních islamistů o pomackou komunitu vzhledem k možnosti rekrutace potenciálních teroristů s žádoucím evropským vzezřením, v současnosti je Bulharsko hodnoceno jako stát s minimálním rizikem násilných projevů či zdrojů islámského radikalismu.²⁶ Toto hodnocení vyniká zvláště ve srovnání se západoevropskými státy, u nichž je podíl populace hlásící se k islámské víře často výrazně nižší, než je tomu v případě Bulharska, a přesto představují výrazně vyšší rezervoár násilných forem radikálního islámu. Z hlediska religiozity nekonfliktní autochtonní náboženskou skupinu, podobnou bulharským Pomákům, lze nálezt

²² ROSŮLEK, Přemysl. *Albánci a Makedonská republika (1991-2014)*. Praha: Libri 2015. S. 294, s. 294. ISBN: 978-80-7277-526-2.

²³ INSIGHT: *Radical Islam in Bulgaria?* <http://goo.gl/CfDwFo> [cit. 2016-05-09].

²⁴ <http://minorityrights.org/minorities/bulgarian-speaking-muslims-pomaks/> [cit. 2016-05-09].

²⁵ https://www.wikileaks.org/plusd/cables/05MADRID1011_a.html [cit. 2016-05-09].

²⁶ International Center for Counter-Terrorism. *The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union*. Profiles, Threats and Policies. ICCT-The Hague 2016, s. 27. ISSN 2464-0656.

i v sousední Makedonii; zde se jedná o slovanské makedofonní muslimy, tzv. Torbeše, jejichž populace se koncentruje zejména do západní Makedonie. V jejich případě lze mluvit i o vyšší míře identifikace se státem a státotvorným národem, než je tomu v případě Pomaků, na rozdíl od těchto Torbeši nebyli v minulosti vystaveni srovnatelnému asimilačnímu tlaku a násilné sekularizaci. Do určité míry konfliktní vztah zaujímá tato skupina nikoliv ke státním autoritám či ortodoxním spoluobčanům, ale naopak ke svým albánským souvěrcům neboť se obává asimilačních snah a etnického útlaku z jejich strany. Ve vnitrostátním makedonsko-albánském konfliktu tak náboženská identifikace Torbešů nehraje na rozdíl od jejich etnické příslušnosti zásadní roli a i to se patrně odráží na minimální podpoře radikálních forem islámu, který je obecně spjat spíše s panislámským přístupem ignorujícím etnické bariéry. V případě Makedonie zůstaly teroristické či povstalecké aktivity doposud omezeny na akce albánských skupin, jejichž motivace byla téměř prosta religiozní dimenze. Jediný významnější incident spojovaný s mezinárodním, resp. islámským terorismem, likvidace skupiny pakistánských ilegálních migrantů v roce 2002 odůvodňovaná jejich údajným napojením na al-Káidu, nakonec vyústila ve vnitropolitický a mezinárodní skandál.²⁷ Navzdory výše uvedenému hodnocení nelze pochopitelně zcela vyloučit individuální radikalizaci bulharských nebo makedonských muslimů, doprovázenou zapojením do nelegálních či násilných aktivit, tak jako jí nelze vyloučit v případě jakéhokoliv jiného státu, ČR nevyjímaje. Nejednalo by se však o natolik rozšířený jev k jakému dochází v prostředí jiných balkánských či západoevropských muslimských komunit.

NÁSILNÉ PROJEVY ISLÁMSKÉHO RADIKALISMU

Balkánský region, resp. ty jeho části, které prošly válečným konfliktem, představují dlouhodobě rizikovou oblast s ohledem na možné působení islámských radikálů realizujících násilné a ozbrojené aktivity. Jednou z hrozeb je dostupnost a z ní plynoucí proliferace zbraní a dalšího materiálu využitelného pro teroristické útoky, tak jako tomu bylo např. v případě útoků ve Francii v roce 2015. Toto však není jediná hrozba, neboť islamistické aktivity teroristického charakteru v různém stádiu přípravy zde byly v posledních dvou dekádách několikrát odhaleny či realizovány. Prakticky již v poválečném období, v říjnu roku 1995, došlo k teroristickému útoku egyptské buňky hnutí *Džamá islámíja* v chorvatské Rijece, který měl být údajně pomstou za předchozí chorvatské aktivity vůči bosňácké populaci.²⁸ Nejvíce rizikovým státem je ale dlouhodobě v této souvislosti BaH, kde jsou bezpečnostní orgány relativně často konfrontovány s teroristickou hrozbou. V poválečném období, resp. druhé polovině 90. let zde došlo k řadě útoků, které byly spojovány s islámskými radikály. V letech 2008 a 2009 bylo odsouzeno několik radikálů za přípravu útoků na křesťanské objekty a misi EU v BaH. Jiná skupina byla v roce 2010 odsouzena za bombový útok na policejní stanici, při níž jeden policista zahynul a několik dalších bylo zraněno.²⁹ Podobně, v roce 2011 došlo k odsouzení tří islámských radikálů, kteří plánovali teroristické útoky mající za cíl

²⁷ Viz např. WOOD, Nicolas. *A Fake Macedonia Terror Tale That Led to Deaths*. [cit. 2016-05-09].

Dostupné z: <http://goo.gl/VQJlaSm>

²⁸ KOHLMANN, ref. 10, s.162.

²⁹ SCHLESINGER, Sarah. *Wahhabism: A Forgotten Legacy of the Bosnian War*. [cit. 2016-03-09].

Dostupné z: <http://goo.gl/fvJsh>

vnitropolitickou destabilizaci BaH, přičemž mezi vytipovanými cíli se objevily mimo objektů administrativy i objekty chorvatské katolické církve.³⁰ Radikální islámští aktivisté neomezovali svoji působnost pouze na teritorium BaH, ale byly zaznamenány i jejich aktivity v členských státech EU s významnou bosňáckou diasporou, zejména v Rakousku. Zde se mj. v roce 2007 pokusil individuální terorista bosňáckého původu zaútočit na americkou ambasádu, a při vyšetřování se zjistily jeho vazby na bosenské prostředí, které vedly k jeho iniciaci a radikalizaci. Rakouské úřady rovněž v této souvislosti uváděly i aktivní působení skupin s „*neofundamentalistickou wahhábistickou interpretací islámu*“ uvnitř rakouské bosňácké komunity.³¹ Se situací v BaH je úzce spojen i sousední region Sandžak, ležící na pomezí BaH, Srbska a Černé Hory. V tomto regionu je poměrně aktivní tzv. wahhábistické hnutí a zdejší muslimská populace má z historických i etnických příčin úzké vazby na sousední BaH. Hrozby plynoucí z radikalizace místních islamistů byly manifestovány individuálním teroristickým útokem směřujícím na americkou ambasádu v Sarajevu v říjnu roku 2011. V tomto případě útočil 23letý mladík pocházející ze Sandžaku, jehož motivací bylo, jak později vyšetřovatelům sdělil, stát se mučedníkem.³² Navzdory individuálnímu charakteru akce se objevily indicie o vazbách na útočníka ze strany islamistů jak z BaH, tak ze Sandžaku a při následných razích zadržela bosenská a srbská policie téměř dvě desítky islámských radikálů.³³ Podobná razie v BaH následovala v roce 2014, kdy bosenské úřady zasáhly vůči islámským radikálům po několika incidentech, při kterých došlo mj. k napadení islámského duchovního, který veřejně odsuzoval *Islámský stát* (IS) a projevy netolerance ze strany islamistů. Občanská válka v Sýrii a Iráku, doprovázená vyhlášením *Islámského státu* jako obnovy panislámského kalifátu, se odrazila i na sekuritizaci islámského radikalismu. Mediální pozornost si i v evropském měřítku získala obec Gornja Maoča, jedna z izolovaných lokalit spojovaných s dlouhodobou přítomností islámských radikálů. Zde došlo i k opakovanému vyvěšování symboliky *Islámského státu* a zvýšenému monitoringu situace ze strany bosenských bezpečnostních orgánů.

Radikální islámské elementy externího původu, často spojované s terorismem, se objevily v souvislosti s tamními konflikty i v albánském etnickém prostoru.³⁴ Představitelé albánských či kosovsko-albánských politických elit či institucí ovšem významnější přítomnost islamistických struktur na svém teritoriu rozhodně odmítaly, a to zejména s ohledem na možnou ztrátu sympatií a podpory ze strany euroatlantického Západu. V dosavadních ozbrojených formacích albánských radikálů představoval islámský faktor velmi okrajový jev a zdůrazňování tohoto faktoru bylo spíše záležitostí odpůrců, resp. obětí albánských nacionálních ambicí. Ti se přeceňováním vlivu radikálních islamistů na albánské ilegální ozbrojené skupiny snažili zmírnit podporu, která jim byla poskytována ze strany západu, a interpretovat zdejší konflikty v duchu Huntingtonovy vize střetu civilizací a krvavých hranic islámu. Srbští a makedonští politici i publicisté se snažili konjunkturálně využít i událostí z 11. září

³⁰ The PTSS Daily. *A CounterTerrorism News Journal*. 14. November 2011. s. 6.

³¹ MICHALETOS, Ioannis. *Bosnia facing Islamic Extremism*. Serbianna 2015. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://serbianna.com/analysis/archives/3142>

³² The PTSS Daily. *A CounterTerrorism News Journal*. 3. November 2011. s. 5.

³³ DEASY, Kristine. In *Bosnia, U.S. Embassy Shooting Resurrects Old Fears*. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://goo.gl/ly510>

³⁴ BURR, J., Millard, COLLINS, O. Robert. *Alms for Jihad*. Cambridge: Cambridge University Press 2006. s. 146-153.

2001 a uváděli, že v této době docházelo k aktivizaci kosovsko-albánských či albánsko-makedonských teroristických buněk a jejich napojení na al-Káidu.³⁵ Religiozita etnických Albánců je však limitována mnoha specifickými kulturními a společenskými faktory, takže riziko potenciální radikalizace této převážně muslimské společnosti a její konfrontace se sekulárním či křesťanským světem Západu je relativně velmi nízké.³⁶ Ve vztahu k USA, které jsou v globálním měřítku hlavním aktérem konfliktů a tenzí mezi světem islámu a okolím, lze konstatovat, že Albánci představují nejvíce proamerickou etnickou skupinu s převažující islámskou religiozitou ve světě. Rovněž evropský Západ zde má vysoké renomé a není zdůrazňována jeho dekadentnost či nevyhnutelný úpadek, tak jak to často deklarují západoevropští islamisté.³⁷ Z tohoto pochopitelně nevyplývá naprostá absence radikálněislamistických skupin v albánském prostředí, je zde však nízká míra společenské tolerance k jejich projevům a naopak vyšší ochota bezpečnostních struktur zasahovat vůči nim a kooperovat při tom i s americkými a evropskými partnery, což vyniká nejen ve srovnání se situací v BaH, ale i ve srovnání s některými západoevropskými státy. Faktor rizikového islámského radikalismu nicméně zcela vyloučit nelze, a to již vzhledem k tomu, že v minulosti islámští radikálové albánská hnutí aktivně podporovali. Radikální džihádisté pokládali v minulosti konfrontaci kosovských Albánců se srbským státem, nebo makedonských Albánců s makedonskou vládou, za kontinuální proces boje svých evropských souvěrců proti křesťanským utlačovatelům, jenž přirozeně navazuje na válku v BaH z první poloviny 90. let 20. století. Jejich angažovanost na straně separatistických či iredentistických Albánců sice nedosáhla takového rozsahu, jako tomu bylo v bosenském konfliktu, nebyla však zcela bezvýznamná. V řadách kosovské či makedonské UČK bojovali řádově desítky až stovky zahraničních dobrovolníků z islámských zemí. V Kosovu údajně takto působili mimo desítek bosňáckých muslimů i desítky iránských dobrovolníků, smíšená jednotka bosňácko-arabsko-albánských mudžáhidů pod velením Egyptana Abú Ismaila a jednotka mudžáhidů z Afghánistánu, Alžírsko, Čechensko, Egypta, Saúdské Arábie a Súdánu.³⁸ V Makedonii údajně po boku etnických Albánců bojovalo přibližně 180 mudžáhidů, vesměs veteránů z předchozího kosovského konfliktu. Někteří mudžáhidé se po ukončení bojů v Kosovu a Makedonii objevili i v jiných konfliktních zónách, např. v prosinci roku 2001 byl v Afghánistánu zajat bojovník Tálibánu, veterán z Kosova z roku 1999.³⁹ Objevují se i svědectví o přímých kontaktech individuálních osob a autonomních skupin na islamistickou síť, včetně al-Káidy a Usámu bin Ladina.⁴⁰ Tito

³⁵ Viz např. MIJAL KOVSKI, Milan, DAMJANOV, Petar. *Terorizam albanskih ekstremista*. Beograd: Vojska 2002, s. 380. ISBN: 86-7530-043-3.

³⁶ ISENI, Bashkim. *National Identity, Islam and Politics in the Balkan*. Stuttgart: Akademie der Diözese Rottenburg-Stuttgart 2009, s. 7.

³⁷ Doložit lze tento specifický trend mj. i na skutečnosti, že na shromážděních vládních i opozičních stran jsou velmi početně zastoupeny kromě národních symbolů i symboly USA, EU a NATO. Výrazné prozápadní postoje albánské a kosovské společnosti dokládá i řada průzkumů. Např. na otázku, zda by členství v EU bylo pro danou zemi pozitivní, odpovědělo kladně 89 % kosovských a 84 % albánských respondentů, oproti pouhým 30 % bosenských či 35 % černohorských. Viz *Balkan Barometer 2015 Regional Cooperation Council Secretariat*, Sarajevo 2015, s. 45.

³⁸ Viz např. NIGEL, Thomas, MIKULAN, K. *The Yugoslav Wars (2)*. Bosnia, Kosovo and Macedonia 1992-2001. London: Osprey 2006, s. 46. ISBN 978-1-84176-964-6.

³⁹ Viz *Jane's World Insurgency and Terrorism. Issue Twenty two 2005*, s. 623.

⁴⁰ Viz např. International Crisis Group. *Bin Laden and the Balkans: The Politics of Anti-Terrorism*. ICG Balkan Report, No. 119.

zahraniční islámští radikálové sice nezanechali výraznější ideologickou stopu v albánské komunitě, jednotlivci však v regionu našli zázemí a navázali řadu osobních kontaktů využitelných pro potenciální teroristické operace v Evropě. Emir Musa Azyi, válečný veterán z Afghánistánu s úzkými kontakty na al-Káidu a Tálibán, byl údajně v roce 2003 pověřen koordinací náborových aktivit na Balkáně, především v Bosně a Hercegovině, Albánii, Kosovu a Makedonii, kde islamističtí extrémisté viděli vhodný rekruční potenciál.⁴¹ Zejména individuální kosovští Albánci mohou do budoucna představovat zajímavou cílovou skupinu, a to vzhledem k několika faktorům, mezi něž patří i deziluze a frustrace u té části společnosti, která nemá z nezávislosti kosovsko-albánské entity bezprostřední materiální profit. Jedinci, kteří v minulosti spojovali své životní perspektivy s ideou albánského nacionalismu, mohou v některých případech vyměnit radikální nacionalismus za radikální islamismus. Příkladem může být skupina šesti islámských radikálů připravujících útok na výcvikovou základnu Fort Dix v USA. Mezi členy autonomní teroristické buňky odhalené FBI v roce 2007 byli mimo amerických občanů jordánského, tureckého a bosenského původu i kosovští Albánci ilegálně zde pobývající. Do stádia realizace individuálního teroristického aktu motivovaného angažovaností USA v islámském světě se pak dostal útok německého radikála kosovsko-albánského původu na příslušníky amerických ozbrojených sil ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 2011, při němž zahynuli dva američtí vojáci. Albánská diaspora v Evropě a Severní Americe, její soudržnost i tradiční albánský odstup od státních autorit přináší předpoklady pro úspěšnou legální i ilegální infiltraci jejích příslušníků do tamního prostředí. Podobně přínosné mohou být i zkušenosti s transferem financí získaných nelegálními či kriminálními aktivitami nebo využití ilegálních přepravních kanálů. Rizikový je z tohoto pohledu i demografický a sociálně-ekonomický profil kosovsko-albánské společnosti, který se již v minulosti projevil i v její nacionální radikalizaci. Silně zastoupená mladá generace bývá rezervoárem radikálních nálad a zejména mladí muži jsou z pohledu teroristických či džihádistických struktur nejspíše ovlivnitelní cestou indoktrinace. Průměrný věk, ve kterém si islámští radikálové zvolí životní cestu džihádu, je podle některých expertů mezi 25-26 lety.⁴² To potvrzují i současné analýzy, které uvádí průměrný věk džihádistů evropského původu v řadách IS na 27 let u mužů a 24 let u žen.⁴³ Což je mj. v rozmezí nejrozšířenější kosovsko-albánské věkové skupiny a odpovídá to i složení aktivistického jádra UČK z jejich počátků. V kombinaci s vysokou nezaměstnaností mladé generace, která dosahuje v případě řady balkánských států s velkým podílem muslimské populace enormních hodnot (Kosovo 60,2 %, BaH 62,8 %, Makedonie 53,9 % ve věkové skupině do 24 let, resp. 37,7 %, 27 %, 30,6 % průměrná celková nezaměstnanost v letech 2009-2014),⁴⁴ tak vzniká vhodné prostředí pro nábor potenciálních džihádistů. Pro srovnání, britští experti zkoumající evropský sunnitský islámský radikalismus dospěli k závěru, že pokud se objevuje 10 až 30 % nezaměstnanost u mladé generace, vzniká silná vazba mezi tímto

⁴¹ VREJA, O., Lucia. „Narcoterrorism in Southeaster Europe.“ *Connections. The Quartely Journal*. Spring 2005, s. 91-102.

⁴² SAGEMAN, Marc. *Understanding Terror Network*. Pennsylvania: Pennpress 2004, s. 95. ISBN: 978-0-8122-3808-2.

⁴³ GAUB, Florence. *Waging #Eurojihad: foreign fighters in ISIL*. Alert Issue 53/2015. EUISS. s. 1.

⁴⁴ *Balkan Barometer 2015 Regional Cooperation Council Secretariat*, Sarajevo 2015, s. 19.

jevem a výskytem zdejších sunnitských militantů.⁴⁵ Nezaměstnanost či jiné sociálně-ekonomické faktory sice nelze ve vztahu k projevům islámského radikalismu na Balkáně zásadně přeceňovat, jejich role v případě iniciace i motivace džihádistů a militantů patrně sehrává určitou roli.⁴⁶ Jiný rizikový faktor může (ať již jako zdrojová, či cílová skupina násilných aktivit) v albánském prostředí představovat i formace *Lidových mudžáhidů*, jejímž příslušníkům, v řádech několika stovek, zde byl v uplynulých dvou letech poskytnut na základě žádosti americké administrativy azyl.⁴⁷ Ačkoliv toto hnutí nelze pokládat za radikálně islamistické, vzhledem ke kontroverzní minulosti spojované s teroristickými útoky a krajně napjatému vztahu s Íránskou islámskou republikou může jeho přítomnost představovat navzdory deklarované deradikalizaci reálnou bezpečnostní hrozbu, přičemž vize integrace této komunity do etnický homogenního albánského prostředí je rovněž problematická sama o sobě.

Teroristické či násilné aktivity spojované s islámským radikalismem či islamistickými aktéry nezůstaly v balkánském prostoru omezeny pouze na někdejší válečné zóny či západní Balkán. V červnu roku 2012 se stalo dějištěm teroristického útoku Bulharsko. Tato akce cílila na izraelské turisty a zahynulo při ní šest osob, řada dalších utrpěla vážná zranění. Izrael z tohoto útoku obvinil jako původce Írán a bulharští vyšetřovatelé následně obvinili libanonský Hizballáh, jak Írán, tak Hizballáh ovšem jakoukoliv spojitost s útokem odmítli.⁴⁸ Třebaže přímá odpovědnost íránských služeb zde nebyla prokázána, odrazil se tento akt negativně i na bosňácko-íránských vztazích, neboť bosenské úřady začaly znovu omezovat íránské aktivity v BaH a došlo i k vykázání dvou íránských diplomatů ze Sarajeva.⁴⁹

Novou dimenzi pro šíření islámského radikalismu přineslo na Balkán tzv. arabské jaro a následné konflikty, které probíhají v arabském světě do současnosti. I zde je však možné sledovat ve srovnání s prostředím západoevropských muslimských komunit odlišný vývoj. Nejsou zde z výše uvedených důvodů nijak silné přímé vazby na postižené regiony a není zde (pomineme-li etnickou rovinu) nijak silná polarizace mezi muslimskou a nemuslimskou společností, která v řadě případů mohla fungovat jako spouštěcí mechanismus radikalizace západoevropských občanů neevropského původu. Nijak kontroverzně zde nebyly např. přijímány zásahy euroatlantických mocností do konfliktů, které arabské jaro přineslo, a některé události tohoto procesu zůstaly zcela na okraji zájmu. Aktivizovala se však islámská centra čerpající prostředky zejména ze saúdskoarabských zdrojů či ropných emirátů, což se projevilo mj. i podporou saúdského přístupu ke konfliktu v Sýrii. Složitost tohoto regionálního konfliktu vedla v řadě případů k radikálním interpretacím, které měly za následek bezprecedentní zapojení balkánských muslimů do externího konfliktu a nový impuls pro šíření radikálně islamistické propagandy. Nejvíce viditelným se tento proces stal opět v BaH, kde mimo

⁴⁵ McCANTS, William, MESEROLE, Christopher. The French Connection. Explaining Sunni Militancy Around The World. [cit. 2016-03-30]. Dostupné z: <https://goo.gl/km3DVe>

⁴⁶ Takový názor zastává i politolog a bezpečnostní expert Tomáš Šmíd z FSS MU: „V ozbrojených konfliktech obecně je nespokojenost mladého člověka, jenž se nemůže realizovat, často motivem. Nejčastěji je bojovníkem mladý nezaměstnaný muž.“ [cit. 2016-03-30]. Dostupné z: <http://goo.gl/lc2NBj>

⁴⁷ Viz např. zpráva UNHCR. [cit. 2016-03-19]. Dostupné z: <http://goo.gl/OI46JU>

⁴⁸ KRAUS, Josef. Íránský státní terorismus. Brno: CDK 2014, s. 163. ISBN: 978-80-7325-342-4.

⁴⁹ MAYER, ref. 15, s. 73.

výše zmíněných incidentů došlo v listopadu 2015 i k útoku individuálního teroristy na příslušníky armády BaH a jehož útok si vyžádal životy dvou vojáků. Takovéto akty individuálního či organizovaného teroru na vlastním teritoriu jsou však i v balkánském prostoru celkem ojedinělé a nepředstavují hlavní hrozbu. V současnosti je však velká pozornost, podobně jako tomu je i v západní Evropě, věnována zapojení místních islámských radikálů do probíhajících konfliktů v řadách *Islámského státu* či fronty *al-Nusrá* a riziku, jaké mohou eventuálně představovat po svém návratu. Uváděné počty aktivních balkánských džihádistů jsou, podobně jako tomu bylo u někdejších mudžahidů v BaH, velmi problematické a obtížná je z tohoto důvodu i jejich evidence, byť se o ní bezpečnostní složky dotčených států usilovně snaží. Otevřené zdroje a expertní analýzy nicméně odhadují počty militantů v relativně vysokých číslech. Britské *Centrum pro výzkum radikalismu* pro BaH uvádí do roku 2015 cca 330 osob, pro Kosovo 100 až 150, pro Albánii cca 90, Makedonii 12 a Srbsko (zde se patrně jedná zejména o region Sandžaku) 50-70 osob.⁵⁰ Nicméně např. úřady kosovské entity uvádí pro samotné Kosovo daleko větší počty a zmiňují identifikaci celkem 314 osob spojovaných s *IS* (včetně dvou již aktivovaných sebevražedných atentátníků, 44 žen a 28 dětí).⁵¹ Odhaduje se, že řádově několik desítek balkánských džihádistů již v bojích padlo, a několik desítek, event. až jedna třetina se vrátila do země svého původu. Navrátilci jsou většinou patrně jedinci, kteří prošli deziluzí a jejichž očekávání nebyla naplněna.⁵² Mohou se nicméně vyskytnout i případy, kdy jsou naopak ideologicky pevní jedinci programově vysláni do svých domovských zemí, aby realizovaly specifické cíle, ozbrojené útoky v budoucnu nevyjímaje. Za pozornost v této souvislosti stojí i proměna percepce albánských dobrovolníků v blízkovýchodních konfliktech u albánské společnosti. Zpočátku, v letech 2012-2013, převažovala i v mainstreamových médiích jejich heroizace a podpora jejich nasazení. Albánští kombatanti v Sýrii byli prezentováni jako bojovníci (v případě úmrtí šahídi-mučedníci) za demokracii a svobodu v boji s tyranským režimem, ze sekulárního hlediska srovnatelní se svými předchůdci z kosovské či makedonské UČK, z náboženského pak jako sunnitští válečníci bojující s heretickými šíiity, alavity a nevěřícími.⁵³ Tato heroizace ovšem zpočátku nevyplývala z radikálně islamistických východisek či dokonce protizápadních postojů, ale naopak byla v souladu s protiasadovským postojem USA v syrském konfliktu a je pravděpodobné, že u řady albánských džihádistů došlo k jejich zásadní náboženské indoktrinaci teprve po příchodu na syrské bojiště, zatímco u jiných albánských dobrovolníků se naopak dostavila po střetu s místní realitou deziluze. Od roku 2012 bylo možné v Albánii sledovat i rozsáhlou propagační aktivitu islámských center, řada imámů vyzývala věřící k cestě džihádu a odchodu do Sýrie, někteří islámští duchovní informovali i o tom, že andělé sestoupili z nebes do Damašku, aby pomohli protiasadovským povstalcům, objevila se i řada fatev albánských náboženských autorit prezentovaných v mešitách a na internetových portálech, které vyzývaly k zabíjení alavitů a stoupců syrského vládního režimu. Od

⁵⁰ NEUMANN, Peter. *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*. [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://goo.gl/ZKwqOA>

⁵¹ How Kosovo Was Turned Into Fertile Ground for ISIS. [cit. 2016-05-19]. Dostupné z: <http://goo.gl/G2YuPk>

⁵² Rozhovor s albánskou expertkou Ebi Spahiu, věnující se monitoringu, evidenci a vyšetřování albánských navrátilců ze syrského a iráckého konfliktu, ze dne 20. 3. 2016.

⁵³ NIELSEN, S. Jørgen (ed.). *Yearbook of Muslims in Europe*. Volume 6. Leiden/Boston: Brill 2015, s. 31. ISBN: 978-90-04-27754-0.

podzimu roku 2013 nicméně dochází k postupnému odklonu od této prezentace a společně s informacemi, že údajně řádově stovky albánských dobrovolníků z Albánie, Kosova a Makedonie působí v Sýrii v řadách islamistických uskupení začínají převažovat kritická stanoviska. Zapojení těchto bojovníků do formací fronty *al-Nusrá* a *IS*, doprovázené často verbálními výhrůžkami na adresu sekulárního Západu a později i sekulární albánské politické garnitury vedlo k radikálnímu přehodnocení dosavadního pohledu a místo idealizace došlo ke zdůrazňování společenské nebezpečnosti a neslučitelnosti džihádického islámu s tradičním albánstvím. I předchozí stoupenci aktivní albánské participace, jako např. saláfistický aktivista Aliaa Noha, dospěli k názoru, že albánští bojovníci v Sýrii nebojují za osvobození této země, „*ale prochází tam brainwashingem a vedou válku, která není v souladu s islámskou vírou.*“⁵⁴ V téže době přistoupily k razantnímu zásahu proti místním džihádistům a jejich propagandě autority kosovské entity, které oznámily že kosovským Albáncům vedoucím džihád v cizině bude odebráno kosovské občanství a následně bylo několik desítek osob spojovaných s islamistickými aktivitami nebo zapojením do syrského konfliktu zatčeno. Oficiální náboženská obec (Islámské společenství Kosova) následně v médiích vyzývala kosovskou mládež, aby zůstala stranou syrského konfliktu, neboť přestože obec podporuje spravedlivý boj syrského lidu, zapojení zahraničních bojovníků pouze prospívá režimu Bášara Asada a prodlužuje utrpení Syřanů. V podobném duchu začaly postupně referovat i další významní představitelé islámu v albánském etnickém prostoru, ať již dobrovolně či pod politickým nebo společenským tlakem. I jeden z nejhlásitějších advokátů zapojení do syrského konfliktu, saláfistický imám Ahmed Kalaja, jehož mešita jako první pořádala veřejné modlitby a sbírky na albánské mudžáhidy odcházející do Sýrie, prohlásil, že cesta džihádu je uzavřena pro ty, kteří k tomu neobdrží souhlas od své rodiny, což je v tradičním klanovém prostředí velmi limitující podmínka. A od roku 2014 začala být i albánskými úřady trestně stíhána participace albánských občanů v syrském konfliktu.⁵⁵ V souvislosti s potíráním aktivit sympatizantů *IS* kosovské bezpečnostní orgány provedly i během roku 2014 několik operací proti náboženským radikálům a intenzivně se věnovaly legislativě, aby zvýšily možnosti reakce na toto riziko.⁵⁶ V současnosti lze konstatovat, že bezpečnostní složky balkánských států nejvíce dotčených problematikou islámského radikalismu aktivně sledují činnost rizikových subjektů a vzhledem k několika operacím a dalším přijatým opatřením se relativně daří, efektivněji než v nedávné minulosti, omezovat vliv radikálů na místní populaci.

ZÁVĚR

Radikální pojetí islámu je v balkánském regionu přítomné ve větším rozsahu od počátku 90. let 20. století a jedná se převážně o import z neevropského islámského světa. Ačkoliv tradiční balkánské pojetí islámské religiozity bylo radikálním islámským směrům poměrně vzdáleno, místní muslimská populace nebyla zcela imunní vůči extrémním a násilným interpretacím, byť se stále jedná o okrajový jev. V případě balkánských muslimů se nedá mluvit o radikalismu jako o projevu krize identity, která bývá spojována s radikalizací militantů v postmoderním západoevropském prostředí. Některé

⁵⁴ NIELSEN, ref. 53, s. 31.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 33.

⁵⁶ Ministerstvo obrany ČR. Výroční zpráva o činnosti Vojenského zpravodajství za rok 2014. s. 17.

jiné faktory vedoucí k radikalizaci jedinců či rizikových skupin, zejména sociálně-ekonomické, zde však mohou být obdobným spouštěcím mechanismem. Poměrně nedávna je zde, oproti západní a střední Evropě, přímá zkušenost s ozbrojenými konflikty, která je společně s narativy k nim se vztahujícími v řadě případů i jedním ze zdrojů konfliktního jednání místních radikálů. Specifickou úlohu sehrává v případě bosňáckých muslimů i jejich přetrvávající viktimizace z let bosenské války, odlišná skupinová identita v rámci vlastního státu a latentní pocit ohrožení ze strany sousedních neislámských etnik, které naopak mají tendenci islám vnímat jako expanzivní náboženský směr a potenciální hrozbu. V případě etnických Albánců lze jako hlavní motiv jejich náboženské radikalizace předpokládat zejména socio-ekonomickou deprivaci spojenou i s určitou generační vzpourou proti ukotveným politicko-klanovým strukturám. Ostatní balkánské národnosti či etnické skupiny s převažující či dominantní islámskou religiozitou se sice často potýkají s podobnými negativními faktory, projevy náboženského radikalismu spjatého s násilnými projevy jsou u nich však v současnosti minimální. Oproti západoevropskému prostředí jsou zde usnadněny aktivity směřující k potírání extrémních forem náboženského radikalismu, neboť vzhledem k autochtonnosti zdejší muslimské populace není nutné brát zásadní zřetel na možnou kritiku argumentující projevy xenofobie, náboženské perzekuce či rasismu, která často snižuje ochotu k aktivnímu zásahu u státních autorit v západní Evropě. I zde jsou v tomto směru pochopitelně rozdíly dané zejména odlišnou etnicitou státotvorného národa a muslimské minority, např. postup srbských autorit v Sandžaku či bulharských autorit ve vztahu k turecké menšině musí být z tohoto hlediska více senzitivní než případný zásah albánských či bosenských úřadů vůči etnicky identické populaci. V aktivitách balkánských radikálních islámských skupin se odráží aktuální bezpečnostní vývoj a nelze hovořit o zásadní izolovanosti od probíhajících konfliktů v islámském světě. Pokud by aktuálně prezentované údaje o participaci občanů z balkánských států v řadách *Islámského státu* nebo organizace *al-Nusrá* byly přesné, Bosna a Hercegovina i Kosovo by v přepočtu na počet obyvatel představovaly v současnosti největší zdroje evropských džihádistů. Bezpečnostní dimenzi balkánského islámského radikalismu tak bude patrně do budoucna nutné nadále věnovat ze strany místních i evropských bezpečnostních struktur přiměřenou pozornost.

